

1915 OLAYLARI VE TÜRK-ERMENİ UYUŐMAZLIĐI

AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
ANKARA

www.avim.org.tr

Tarihi arka plan

Birinci Dünya Savaşı daha önce benzeri yaşanmamış bir felakettir. En az 16 milyon insan hayatını kaybetmiş, 20 milyon kişi yaralanmıştır. Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorlukları çökmüş; sınırlar önemli ölçüde değişmiş ve geniş ölçekte insan göçleri yaşanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş süreci, Avrupa sömürgeciliği ile milliyetçilik akımları ve sürekli savaş hali sonucunda, Birinci Dünya Savaşından önce başlamıştır. Rus yayılmacılığı ve Batı'dan esen milliyetçilik rüzgarları İmparatorluğun Batı vilayetlerinin ayrılmasına ve halihazırda güçsüz Osmanlı devlet yapısının kaçınılmaz olarak zayıflamasına yol açmıştır. 1864'ten 1922'ye kadar yaklaşık 4,5 milyon Osmanlı tebaası Müslüman ve sayıları bilinmeyen daha nicesi hayatlarını kaybetmiştir. Ayrıca, İmparatorluğun dağılma döneminde, yaklaşık 5 milyon Osmanlı vatandaşı Balkanlar ve Kafkaslardaki anayurtlarından sürülmüşler ve Anadolu ile İstanbul'a yerleşmek zorunda kalmışlardır. İmparatorluğu oluşturan diğer topluluklar gibi Ermeniler de büyük acılar yaşamışlardır. Birçok masum can kaybı ve anayurtlardan ayrılmak ortak bir kader olmuştur.

Balkanlardan gelen Osmanlı mültecilerin İstanbul'a girişleri (1913)

1915 olaylarının travmatik sonuçları Türkler ile Ermenilere bugün dahi sıkıntı vermeye devam etmektedir. 1915 olaylarına ilişkin olarak birbiriyle çatışan ve bir türlü uzlaşmayan ulusal tarih anlatıları, uzlaşi için gerekli karşılıklı empati ve özeleştirinin aşınmasına sebep olmaktadır. Türk ve Ermeni tarih anlatılarının uzlaştırılabilmesi için yapılması gereken, bu trajedinin nasıl gerçekleştiği hususunun nesnel şekilde incelenmesi ve doğru tarihsel bağlamın sebep-sonuç ilkesi ışığında ortaya çıkarılmasıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatmayı ve parçalamayı amaçlamış ve Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlerini ve isyanlarını desteklemiştir. Bu destek, çoğunluğu Osmanlı Müslümanlarının oluşturduğu bölgelerdeki milliyetçi Ermeni grupları daha fazla radikalleşme ve silahlanma yönünde teşvik etmiştir. Neticede, önemli sayıdaki silahlı Ermeni gruplar etnik açıdan homojen bir Ermeni yurdu yaratabilmek için işgalci Rus ordusunun saflarına katılmışlardır.

Tüm bunlara karşılık olarak, Osmanlı Hükümeti 1915 yılında savaş bölgesinde ya da yakınında ikamet eden Ermeni nüfusun, yaklaşan Rus ordusunun ikmal ve ulaşım hatlarından uzaklaştırılarak, İmparatorluğun güney vilayetlerine sevk edilmesi talimatını vermiştir. Savaş hattından uzakta yaşayan, ancak düşmanla işbirliği yaptığı bilgisi alınan ya da bundan şüphelenilen bazı Ermeniler de zorunlu tehciye tabi tutulmuştur.

Van'ı ele geçirmek için Rus ordusuyla birlikte savaşan Ermeni birlikleri (1915)

Her ne kadar Osmanlı Hükümeti tehcir edilenlerin bakımı, korunması ve yeterli beslenmeleri yönünde planlama yapmışsa da, Ermenilerin çoğu büyük acılar yaşamışlardır. İç çatışmalar nedeniyle daha da zorlaşmış savaş koşulları, intikam peşindeki yerel gruplar, eşkıyalık, açlık, salgın hastalıklar ve çöküş halindeki bir devletteki genel hukuksuzluk durumu, tüm ihtimaliyet hesaplamalarının ötesinde bir trajedi yaşanmasına yol açmıştır. Ermeni konvoylarına karşı suç işleyen bazı itaatsiz Osmanlı devlet görevlilerinin de bulunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, tarihi belgeler Osmanlı Hükümetinin sözkonusu olayların yaşanmasını amaçlamadığını, aksine, bu suçları işleyenleri cezalandırdığını ispatlamaktadır. Hükümetin tehcirin düzenli ve güvenli bir şekilde uygulanması yönündeki talimatına uymayan devlet görevlileri Divan-ı Harp'te yargılanmışlar ve suçlu bulunanlar Birinci Dünya Savaşının bitişinden çok önce, 1916 yılında, Hükümet tarafından idama mahkum edilmişlerdir.

İki halk arasındaki ilişkiler, 1915 trajedisi ile Türk ve Ermeni orduları arasında 1918-1920 döneminde yaşanan savaflara rağmen 1960'lara kadar önemli bir sorunla karşılaşmadan devam etmiştir. Ancak, Soğuk Savaş dinamikleri Ermeni tarafının acı hatıraları ile kederlerini istismar etmiştir. Bu durum bazı milliyetçi Ermeni grupların radikalliğini körüklemiş ve Türk karşıtı şiddet eylemlerine neden olmuştur. Tüm Türkler için hatırlamanın acı verici olduğu terör saldırıları dünya kamuoyunun dikkatinin Ermeni tezlerine çekilmesi için bir araç haline gelmiştir. 1975'den itibaren 30'dan fazla Türk diplomatı ve aile mensubu Ermeni militanlarca düzenlenen terör saldırılarına kurban gitmişlerdir.

Bu dönemde, Ermeni görüşleri ve soykırım tezi zaman zaman sahte belgelerin/fotoğrafların da kullanılmasıyla geniş şekilde yayılmaya başlamıştır. Ermeni tezini destekleyen yazılı kaynaklar nüfus rakamlarını açıklayabilmek için güvenilir olmayan metotlara başvurmuşlardır. Şüphe götürür bazı hatıratlar kullanılmış ve bunlar "soykırım"ın tanınması için tez oluşturabilmek amacıyla devamlı surette kaynak gösterilmiştir. Diğer taraftan, soykırım tezinin ciddi eksikliklerine dikkat çekmek Ermenilerin büyük acılar yaşadıklarını ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini inkar etmek anlamına gelmemektedir. Esasen asıl konu rakamlar değildir; en küçük sayıdaki masum insan kaybı bile trajiktir. Aynı dönemde hayatlarını kaybeden ve Batılı tarihçiler tarafından çoğunlukla görmezden gelinen milyonlarca Müslüman Osmanlı'nın mevcudiyeti de, Ermenilerin çok sayıdaki kayıplarının göz ardı edilmesi veya küçümsemesi için bir sebep teşkil etmemelidir. Ancak, Türklerin kayıplarını görmezden gelirken Ermenilerin yaşadıklarını tanımlamak için tek seçenek olarak soykırım üzerinde ısrarcı olmak, ne hayatını kaybedenlerin hatıralarını onurlandırmakta, ne de tarihi kayıtları doğru şekilde yansıtmaktadır.

1915 olaylarının ne şekilde tanımlanacağına dair siyasi, bilimsel veya hukuki oydaşma bulunmamaktadır

Mesele, her iki tarafta itibarlı tarihçilerin yer aldığı, **meşru bir akademik tartışmanın konusudur**. Acılı bir geçmişe sahip Ermenilerle dayanışma halinde olunduğunu göstermek için Türk karşıtı uzlaşmaz Ermeni görüşlerini tartışılmaz olarak kabul etmek, diğer birçok halk tarafından yaşanan büyük acı ve kederi göz ardı etmekte, dolayısıyla adil olmamaktadır. Merhamet duygusunun, seçici olduğunda sorunlu hale geldiği unutulmamalıdır.

Batı ülkelerinde yaşayan Ermeni topluluklar genellikle 1915 olaylarının uluslararası toplumca soykırım olarak tanınmasına odaklanmış bir Ermeni kimliği yaratmayı hedeflemiş, iyi örgütlenmiş milliyetçi dernekler tarafından temsil edilmektedir. Bunun sonucu olarak, Ermeni ulusal tarih anlatısı, Ermeni tezlerinin genel kabul gördüğü, hatta üzerinde oydaşma bulunduğu gibi bir algı yaratan, aktif halkla ilişkiler kampanyaları sayesinde yaygın şekilde duyulmuştur. Bununla birlikte, **konu üzerinde bir "siyasi oydaşma" olduğunu söylemek yanıltıcıdır**. Esasen dünya üzerindeki yaklaşık 200 ülke arasından sadece 20 civarındaki ülke parlamentosu Ermeni tarih anlatısını destekleyen, çoğunluğu bağlayıcı olmayan kararlar almıştır. Tüm

bu ülkelerde güçlü Ermeni topluluklarının bulunduğu da bir gerçektir. Ayrıca parlamentolardaki her oylamada, sözkonusu Ermeni yanlısı kararlar aleyhinde oy vermiş çok sayıda parlamenter bulunduğu da unutulmamalıdır.

1915 olaylarına ilişkin “akademik oydaşma”dan bahsetmek de sözkonusu değildir. Ermeni tezlerini savunan akademisyenlerin yanı sıra, soykırım tezini desteklemeyen yabancı tarihçiler de mevcuttur. Bu akademisyenler Ermenilerin acılarını inkar etmemekte, ancak 1915 olaylarının soykırım olarak tanımlanamayacağını düşünmektedirler.

Soykırımın uluslararası hukukta açıkça tanımlanmış spesifik bir suç olduğu çoğu kez unutulmaktadır. 1948 Sözleşmesi neyin soykırım olduğunu ve bunun nasıl belirleneceğini anlatmaktadır. Buna göre, bir olayın soykırım olup olmadığına ancak yetkili bir uluslararası mahkeme karar verebilir. Holokost, Ruanda ve Srebrenitsa için böyle bir mahkeme kararı bulunmasına rağmen, 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendiren herhangi bir uluslararası ceza mahkemesi kararı bulunmamaktadır. Bu itibarla, **konu üzerinde hukuki bir oydaşmadan da söz etmek mümkün değildir.**

Tarihi dostluk ve işbirliğini yeniden inşa etmek

Türkler ve Ermeniler ortak geçmişlerindeki zorlu dönemleri unutmaksızın tarihi dostluklarını yeniden inşa etmek için çalışmalıdırlar. Şu unutulmamalıdır ki, Birinci Dünya Savaşında yaşanan olaylara rağmen, 1970’lerde başlayan Ermeni suikastlerine ve halkla ilişkiler kampanyalarına dek Ermeniler ve Türkler sosyal düzeyde birbirlerine çok yakındı. İki halk günümüzde dahi yurtları dışında yaşamakta oldukları ülkelerde birbirleriyle yakınlaşabilmektedir. Türk ve Ermeni bireyler ortak bir Anadolu ve Osmanlı mirası ile bu kültürün çoğu yönünü, hatta dilini paylaşmaktadırlar. Bu durum, günümüzdeki Türkiye karşıtı radikal Ermenilerin, Türkiye veya Türklerle hiçbir temas kurulmaması için ısrar etmelerinin ardında yatan sebep olabilir. Sözkonusu radikal Ermeniler karşılıklı kabullenme kültürünü ve ortak mirası kesintiye uğratmaya çalışmaktadırlar.

Yaşanmış bir tarihi ve siyasi sıkıntıyı aşmak için yürütülen çabalarda tüm taraflar dürüst ve açık fikirli olmalıdırlar. Gerçek bir diyalog süreci, karşı tarafın görüşlerine saygı duymayı öğrenmek, daha fazla birlikte olmak ve empati yoluyla tedricen karşılıklı saygı duyulmasını sağlamakla mümkün olabilir. Böylece Türk ve Ermeni tarih anlatılarının “adil bir hafıza” etrafında birbirine yaklaşmasının yolu açılabilir. Bunun gerçekleşebileceği inancıyla, Türkiye, kendi arşivleri ile Ermenistan ve üçüncü ülkelerdeki arşivlerde 1915 olayları konusunda araştırma yapılması için Türk ve Ermeni tarihçiler ile diğer uluslararası uzmanlardan oluşan bir ortak komisyonun kurulmasını önermiştir. Sözkonusu komisyonun bulguları, bahse konu trajik dönemin her iki tarafta daha iyi ve adil şekilde anlaşılabilmesini sağlayabilecek ve Türkler ile Ermeniler arasındaki normalleşmeye katkıda bulunabilecektir.

Müslüman, Ermeni ve Rum temsilcilerinin katılımıyla 1908 Osmanlı Anayasasının ilanı

Geleceğe yatırım: Türk-Ermeni Gençlik Ortak Basketbol Programı